

Wprowadzenie

W czterdziestoleciu działalności Instytutu Polityki Społecznej zainteresowania badawcze jego pracowników w pewnych dziedzinach były niezmiennie, a w innych ulegały zmianom. Od początku przedmiotem naszych badań były polityka zatrudnienia i społeczny ustrój pracy, zabezpieczenie społeczne, polityka rodzinna, rozwój i postęp społeczny, międzynarodowe aspekty polityki społecznej. Z biegiem czasu – wraz z powiększaniem się zespołu pracowników oraz pojawianiem się nowych problemów społecznych i nowych wyzwań – tematyka analiz prowadzonych w Instytucie rozszerzała się, a także zmieniały się pytania badawcze dotyczące dawnych przedmiotów badań. Polityki szczególne, którym obecnie poświęcają uwagę pracownicy IPS, to, między innymi, polityka rynku pracy, rodzinna, migracyjna, senioralna, mieszkaniowa, zabezpieczenie społeczne czy lokalna polityka społeczna. Przedmiotem naszych rozważań jest działalność różnorodnych podmiotów polityki społecznej – organizacji międzynarodowych, państwa, samorządu terytorialnego, trzeciego sektora, organizacji rynkowych. W Instytucie prowadzone są badania diagnostyczne, międzynarodowe porównawcze i ewaluacyjne. Zgodnie z tradycją badawczą IPS ważnym przedmiotem naszych naukowych zainteresowań są problemy i kwestie społeczne, takie jak, między innymi, ubóstwo, bezrobocie, wykluczenie społeczne, niepełnosprawność, kwestia kobieca. Instytut jest także ośrodkiem rozwoju teorii i metodologii polityki społecznej.

Książka, którą oddajemy w ręce Czytelników, prezentuje wyniki analiz stanowiących tylko nieznaczną część bogatego dorobku badawczego pracowników Instytutu Polityki Społecznej. Przedstawiamy w niej rozważania dotyczące przemian wybranych dziedzin polityki społecznej oraz zadań, jakie je czekają w niedalekiej przyszłości.

Tom otwiera artykuł Włodzimierza Anioła poświęcony aktualnym wyzwaniom, przed jakimi stoi Unia Europejska, wywołanym nie tylko przez ostatnie ważne wydarzenie w dziejach Wspólnoty, czyli Brexit, ale i trwającą od wielu lat internacjonalizację kwestii społecznych oraz proces rozpraszania władzy publicznej w środowisku międzynarodowym w wyniku globalizacji. Studium to przypomina o ważnym międzynarodowym kontekście kształtowania się krajowych polityk społecznych i zarazem pokazuje, że polityka społeczna jest także jednym z obszarów, na których kształtuje się ład międzynarodowy. Perspektywy europejskiej polityki społecznej są ściśle związane z przyszłym przebiegiem procesów integracyjnych na naszym kontynencie. Dlatego ważne jest, jaki scenariusz zmian w Unii Europejskiej zostanie zrealizowany. Autor artykułu formułuje tezę, że mądra integracja krajów europejskich wymaga budowania europejskiego demosu, którego stworzenie zależy, między innymi, od rozwoju unijnej polityki społecznej.

W następnym artykule przechodzimy od europejskiego wymiaru polityki społecznej do jej wymiaru krajowego, ale analizowanego na międzynarodowym tle porównawczym. Mirosław Księżopolski udziela w swoim tekście odpowiedzi na pytanie, jak można sklasyfikować model polskiej polityki społecznej. Pokazuje, jak zmieniał się on począwszy od końca lat 80., i zarazem szuka elementów trwałych, stanowiących dziedzictwo po okresie PRL. Wskazuje też, jakie przemiany polskiego modelu polityki społecznej miały charakter tzw. zejścia ze szlaku (ang. *path departure*), a które okazały się niemożliwe do przeprowadzenia z powodu zależności od wcześniej przebytej drogi (ang. *path dependent*). Autor proponuje ponadto bardzo wnikliwą i szczegółową analizę polskiego modelu polityki społecznej. Rozważa także jego perspektywy, uznając za najbardziej prawdopodobny scenariusz, w którym w najbliższych dekadach utrzyma się paternalistyczno-rynkowy charakter polityki społecznej i jej dualny model – składający się z części publicznej i prywatnej.

Od tych generalnych rozważań dotyczących międzynarodowego kontekstu polityki społecznej i kształtowania się jej polskiego modelu przechodzimy do analiz wybranych dziedzin polityki społecznej w Polsce. Piszący o nich autorzy proponują syntetyczne spojrzenie na zebrane doświadczenia i przedstawiają swoje opinie na temat perspektyw rozwoju polityki społecznej w wybranym zakresie.

Gertruda Uścińska poświęciła swój artykuł kluczowej w warunkach starzenia się ludności dziedzinie polityki społecznej, jaką jest zabezpieczenie emerytalne. Jego wielkie znaczenie wynika, między innymi, z rosnących potrzeb coraz liczniejszej populacji emerytów, zachwiania proporcji między liczbą opłacających składki emerytalne a liczbą otrzymujących świadczenie, aspiracji

społeczeństwa do wyższego poziomu konsumpcji na emeryturze czy oczekiwań społecznych związanych z relatywnie długim okresem przebywania na emeryturze i cieszenia się „trzecim wiekiem” (co znajduje wyraz w braku zgody na podwyższenie wieku emerytalnego). Przed polską polityką emerytalną stoją zatem trudne i zarazem ważne dla całej polityki społecznej wyzwania. Uznając, że skuteczne przewidywanie przyszłości, zwłaszcza w naukach społecznych, nie jest możliwe, Autorka skupia się na analizie potrzebnych zmian oraz problemów do rozwiązania w bliższej lub dalszej przyszłości. Zalicza do nich: fragmentaryzację zabezpieczenia emerytalnego, utrzymanie ubezpieczeniowego charakteru systemu emerytalnego, rozwój gwarancji minimalnej emerytury, likwidację kapitałowej części systemu emerytalnego oraz wypracowanie konsensu dotyczącego wieku emerytalnego.

Polityka emerytalna nie jest jedyną dziedziną polityki społecznej, która wymaga przeanalizowania i – do pewnego stopnia – przedefiniowania pod wpływem procesu starzenia się ludności. W odpowiedzi na ten proces władze publiczne w naszym kraju, między innymi, kształtują i rozwijają politykę senioralną. Mówi o niej rozdział autorstwa Barbary Szatur-Jaworskiej. Polityka senioralna jest w Polsce dziedziną polityki publicznej (wykracza bowiem poza politykę społeczną) z zaledwie kilkuletnią tradycją, ale ma znaczne możliwości rozwoju. Autorka ukazuje okoliczności narodzin polskiej polityki senioralnej i jej krótkie dzieje. Omawia wchodzące w jej skład w latach 2016–2017 programy i inicjatywy rządowe w takich dziedzinach, jak: ochrona zdrowia, wsparcie środowiskowe, zatrudnienie i polityka rynku pracy oraz wspieranie aktywności edukacyjnej, kulturalnej i społecznej (w tym obywatelskiej). Analizuje również perspektywy polityki senioralnej, wskazując na stojące przed nią szanse i zagrożenia.

W kolejnym rozdziale proponujemy czytelnikom analizę polityki rynku pracy. Tekst, autorstwa Małgorzaty Szyłko-Skoczny, zawiera syntetyczną i starannie uporządkowaną charakterystykę głównych kierunków przemian polityki rynku pracy w Polsce po 1989 r. Stanowi ona punkt wyjścia do omówienia zasadniczych zmian, jakie wynikły z regulacji ustawowych wprowadzonych w 2014 r. Autorka dokonuje – z wykorzystaniem danych zastanych – oceny nowych instrumentów i rozwiązań wprowadzonych wówczas do polityki rynku pracy, wykazując różną ich skuteczność. Kolejnym elementem rozdziału jest perspektywiczne spojrzenie na tę politykę i wskazanie na kluczowe zadania, z którymi musi się ona zmierzyć. Autorka podkreśla przy tym, że kluczowym czynnikiem kształtującym tę dziedzinę polityki społecznej jest stan gospodarki i związana z nim sytuacja na rynku pracy, bo od niej zależy charakter i skala wyzwań, jakie stają przed państwem.

Problematyce zatrudnienia i pracy jest poświęcony także następny rozdział książki. Jacek Męcina przeprowadza w nim pogłębioną analizę stosunków pracy i dialogu społecznego w Polsce. Analizuje zarówno dynamikę zmian na rynku pracy i w strukturze zatrudnienia, jak i różne aspekty oddziaływania na te stosunki ze strony otoczenia prawnego, instytucjonalnego oraz gospodarczego. Do czynników kształtujących stosunki pracy należy także dialog społeczny. Autor przedstawia w swoim artykule najnowsze nurty badań krajowych i międzynarodowych nad jakością pracy, wskazując przy tym najważniejsze wyzwania i możliwe scenariusze rozwoju stosunków pracy w Polsce w najbliższych latach. Wyraża pogląd, że będą one okresem dynamicznych zmian w stosunkach pracy, a ich cechą charakterystyczną będzie rosnąca aktywność zakładów pracy w zaspokajaniu potrzeb pracowników.

Grażyna Magnuszewska-Otulak opisuje w swoim tekście, jak zmieniała się w Polsce polityka społeczna wobec osób z niepełnosprawnościami, która – podobnie jak polityka senioralna – jest przykładem polityki horyzontalnej zawierającej w sobie elementy różnych polityk szczegółowych. Autorka zdecydowała się na omówienie polityki oświatowej, polityki zatrudnienia oraz wsparcia socjalnego dla osób niepełnosprawnych i ich rodzin. W każdej z tych dziedzin wskazuje kluczowe problemy, które w nich występują, i możliwości ich rozwiązywania. Omawia też perspektywy tego segmentu polityki społecznej na najbliższe lata.

Wszystkie zamieszczone w tomie studia zawierają w sobie spojrzenie wstecz i refleksję nad najbliższą przyszłością polityki społecznej. Nie jest zamiarem Autorów prognozowanie zmian, gdyż przynosi ono – jak pokazują przykłady prac wielu badaczy – bardzo niepewne rezultaty. Proponujemy spojrzenie na perspektywy polityki społecznej w Polsce i w Europie przez pryzmat wcześniejszych doświadczeń, różnorodnych uwarunkowań i zróżnicowanych scenariuszy. Przedstawiciele stosowanych nauk społecznych, a do nich należy nasza dyscyplina, są bowiem powołani do tego, by wskazywać na wyzwania stojące przed społeczną praktyką. Autorzy artykułów szczególnie nacisk kładą na działania podmiotów państwowych, uznając, że na władzy państwowej spoczywa największa odpowiedzialność za kształtowanie celów i instrumentów polityki społecznej.